

2

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΡΙΖΕΣ

“Πρέπει να αρχίσουμε να κρατάμε σημειώσεις για τις χώρες και τα κλίματα στα οποία θα χτιστούν σπίτια αν επιθυμούμε οι μελέτες μας γι’ αυτά να είναι σωστές. Ένας τύπος σπιτιού κατάλληλος για την Αίγυπτο, άλλος για την Ισπανία... ένας ακόμη διαφορετικός για τη Ρώμη και ούτε καθεξής σε εδάφη και χώρες ποικίλων χαρακτηριστικών. Αυτό συμβαίνει επειδή ένα τμήμα της Γης βρίσκεται άμεσα κάτω από τη διαδρομή του ήλιου, ένα άλλο είναι μακριά από αυτήν, ενώ ένα τρίτο βρίσκεται στα μέσα αυτών των δύο ... Είναι φανερό ότι οι μελέτες των σπιτιών θα έπρεπε να προσαρμόζονται στις διαφορετικότητες του κλίματος”.

Vitruvius

Πρώτος αιώνας π.Χ.

Το ανθρωπογενές περιβάλλον

Από τότε που ο άνθρωπος θρηλώντας τον πρώτο του νεκρό σώριασε πέτρες σαν ταφικό μνημείο (μνήμα - σημείο - υπόμνηση), από τότε που ο άνθρωπος σώριασε κλαδιά γύρω του ή έφραξε την είσοδο κάποιου σπηλαιίου για να προφυλαχτεί από τις καιρικές συνθήκες έχουμε τις πρώτες διαμορφώσεις τεχνητού κελύφους από τον άνθρωπο, τα πρώτα ανθρωπογενή περιβάλλοντα.

Φυσικά και δεν είναι μόνον ο άνθρωπος που έκανε επεμβάσεις διαμόρφωσης: τα μηρμύγκια είτε με υπόγειες στοές είτε με επιφανειακές πυραμί-

δες, οι κάστορες με τα ιδιότυπα φράγματά τους, οι μέλισσες με τις γεωμετρικές τους κερήθρες, τα χελιδόνια με τις φωλιές τους, εκατοντάδες είδη στον πλανήτη επί χιλιάδες χρόνια, δημιουργούν τα τεχνητά τους κελύφη για προστασία και φύλαξη. Όλα τους όμως έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: πέρα από μια παροδική μορφολογική επέμβαση, ποτέ δεν προκλήθηκε δευτερογενής άμεση ή έμμεση επίδραση στη βιόσφαιρα. Μονάχα ο σύγχρονος άνθρωπος με την παιδιάστικη χαρά και αφέλεια του μαθητευόμενου μάγου του Disney, δημιούργησε ένα Chernobyl, μία Dolly, επεμβαίνει στην αναλογία των αερίων που συνθέτουν την ατμόσφαιρα κι αφήνει δηλητηριώδη κατάλοιπα στην επιφάνεια που θα ρυπαίνουν για εκατοντάδες χρόνια...

Οι βασικές αρχές προσέγγισης του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, σε όλες τις κλίμακες, είναι κοινές: η εξασφάλιση υγιούς τεχνητού περιβάλλοντος για τον άνθρωπο από φυσιολογική, ψυχολογική και κοινωνική άποψη, με τη μέγιστη δυνατή κάλυψη των αναγκών του, και ταυτόχρονα τη μικρότερη δυνατή δυσμενή επίπτωση στους υπόλοιπους παράγοντες του περιβάλλοντος. Το κοινό πρίσμα προσέγγισης παραμένει και κάτω από μια προσπάθεια κατηγοριοποίησης των δημιουργημάτων του τεχνητού περιβάλλοντος. Με βάση αυτήν τη διευκρίνηση, μπορούμε να θεωρήσουμε ορισμένες κατηγορίες ή ομαδοποιήσεις τεχνητών κελυφών, ή, αν θέλετε, αρχιτεκτονημάτων, ώστε να μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα την ανάγκη της ύπαρξης του μέτρου στο ανθρωπογενές περιβάλλον.

Είναι δεδομένο ότι οι κοινωνίες του 20ού αιώνα σε παγκόσμιο επίπεδο έχουν χάσει την επαφή με τη γη σε βαθμό που δεν έχει προηγηθεί στην ιστορία. Οι ευκαιρίες για μια ανατροπή αυτής της καταστροφικής τάσης χάνονται συνήθως μέσα στην πολιτική εμπειρία, στην άγνοια του κοινού και στα περιβαλλοντικά προγράμματα που είναι προκατειλημμένα υπέρ του οικονομικού οφέλους. Σύμφωνα με τους δημιουργούς της πολιτικής, οι κυβερνήσεις θα πρέπει τώρα να παραδεχτούν το τεράστιο μέγεθος της περιβαλλοντικής καταστροφής αλλά ούτε καν σκέφτονται το επίπεδο της αλλαγής τόσο σε επίπεδο φιλοσοφίας όσο και σε επίπεδο τακτικής που απαιτείται για να βρεθούν λύσεις. Ως απόδειξη αυτής της περιορισμένης δέσμευσης, τώρα που το θέμα του φαινομένου του θερμοκηπίου είναι επιβεβαιωμένο γεγονός (και όχι απλώς μια θεωρία), οι διεθνείς επιχειρήσεις και οι κυβερνήσεις διεξάγουν αλλεπάλληλα συνέδρια προκειμένου να αναζητήσουν λύσεις για το πρόβλημα. Κι ενώ οι προθέσεις είναι άξιες θαυμασμού, οι αναπόφευκτοι συμβιβασμοί βασίζονται ακόμη στη διατήρηση του status quo όσον αφορά την ανάπτυξη. Το βασικό σημείο έγκειται πάντοτε στην εστίαση της προσοχής στο να ρυθμιστεί η περιβαλλοντική ανάπτυξη με τρόπο ώστε να εξυπηρετεί τις επιδιώξεις κέρδους, τις αξίες των μετοχών, των

επιτοκίων, των επιπέδων απασχόλησης, του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος κλπ. – και σπάνια για να γίνουν θεμελιώδεις αλλαγές στο σύνολο των οικονομικών αξιών και της επανεκπαίδευσης μεγάλων τμημάτων του εργατικού δυναμικού προκειμένου να αναπτυχθούν βιομηχανίες όπως αυτές της διαχείρισης αποβλήτων και της τεχνολογίας του περιβάλλοντος (Odum, E. 1971).

Από την άλλη μεριά, υπάρχουν κάποιοι λόγοι για τους οποίους πρέπει να είμαστε αισιόδοξοι. Οι διεθνείς κυβερνητικοί οργανισμοί εμφανίζουν τάσεις για τη δημιουργία μιας πολιτικής η οποία θα είναι δεσμευτική για όλο τον πλανήτη, σύμφωνα με την οποία η βιομηχανική και η εθνική οικονομική επιτυχία δεν μπορούν πλέον να υπολογίζονται βάσει της παραγωγικότητας και της νομισματικής ανάπτυξης. Αντί γι' αυτό, η πρόοδος θα πρέπει να εκτιμάται με γνώμονα τον οικολογικό αντίκτυπο. Με αυτό τον τρόπο, το κόστος της περιβαλλοντικής αποκατάστασης που προκύπτει από την κένωση των πηγών, το ποσοστό της μόλυνσης που παράγεται και άλλων μορφών καταστροφής, πρέπει να εμφανίζεται σε όλους τους ισολογισμούς.

Η συνένωση πνεύματος και φύσης βρίσκεται στη βάση οποιασδήποτε πραγματικής εμπειρίας σε σχέση με τη γη. Με κάποιες μεμονωμένες εξαιρέσεις που βρίσκουμε στους πρωτόγονους πολιτισμούς, το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου σήμερα ζει σε μια μονοδιάστατη κατάσταση με κίνητρο το καταναγκαστικό κέρδος και μέσα σε μια τεχνολογία που βασίζεται στον καταναλωτισμό. Οι συνθήκες αυτές παγιδούνται μέσα στην ψευδαίσθηση της προόδου και στην πραγματικότητα της τραυματικής αποστασιοποίησης. Στα γραπτά του με περιβαλλοντικό περιεχόμενο, ο Heidegger έχει δει τους κινδύνους αυτής της αλλοτριωτικής κατάστασης κι έχει περιγράψει μια πιο επιθυμητή κατάσταση της συνδετικότητας ως εξής: *“Η εμπειρία που μας έχει δώσει η γη μας δείχνει τη μεταμόρφωση. ... μόνο αυτή η εμπειρία της ενότητας θα σώσει τη γη – κι εμάς μαζί. Οποιαδήποτε προσπάθεια, όσο μεγαλεπήβολη κι αν είναι, όσο μεγάλη κι αν είναι η αφοσίωση στο σκοπό της, θα αποτύχει εάν δεν έχει στη βάση της αυτή την μεταμόρφωση της ανθρώπινης εμπειρίας μέσω της οποίας η ανθρώπινη σκέψη γνωρίζει την ενότητα ως τέτοια και τον εαυτό της μέσα σε αυτή”* (Θεοδωρίδης, X. 1933).

Επιστρέφοντας στη διαμόρφωση τεχνητών κελυφών, η ανάγκη αυτή για φιλοσοφική βάση βρίσκεται στο θεμέλιο κάθε ελπίδας για μια λογική και υγιή προσέγγιση του σχεδιασμού. Με δεδομένη την φαινομενικά αμετάκλητη κατανάλωση φυσικών καυσίμων, την επέκταση των καταναλωτικών αγορών και την ανεξέλεγκτη τεχνολογική πρόοδο, η αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων είναι εκ των πραγμάτων συμβιβαστική. Κάτω από αυτές τις

συνθήκες, οποιαδήποτε πρόταση μιας νέας φιλοσοφίας σχετικά με την τέχνη του χτίζειν που θα μπορούσε να έρθει σε αντιπαράθεση με αυτές τις τρομακτικές δυνάμεις και να μεταβάλλει ριζικά τα δεδομένα σχεδιαστικά κριτήρια, δεν θα 'χει καλύτερη τύχη. Συγχρόνως, μια γεωμετρική προσέγγιση είναι η μοναδική επιλογή για να ξαναβρεί η ανθρώπινη κατοικία τον αισθητικό και λειτουργικό της στόχο. Μία προφανής πηγή περιβαλλοντικής γνώσης είναι να γυρίσουμε σε αυτούς τους αρχαίους ή υπαρκτούς ακόμη και σήμερα πολιτισμούς που έχουν αναπτυχθεί με μια κατάσταση ενότητας με τη φύση. Ο κίνδυνος αυτής της επιλογής είναι μια τάση προς μια νοσταλγική θεοποίηση κάποιας απομονωμένης, οικο-ευαίσθητης και αυτόχθονης κοινωνίας η οποία απέχει τελείως από το μοντέλο του σύγχρονου κόσμου της προηγμένης τεχνολογίας. Από την άλλη πλευρά, τα μαθήματα αυτών των πολιτισμών και οι κοσμολογίες τους αποκαλύπτουν πληθώρα αντιλήψεων σχετικά με την εξέλιξη της ανθρώπινης κατοικίας και δεν μπορούν να αγνοηθούν. Παρέχουν επίσης, ενημερωτικά παραδείγματα για το πώς να χειριστούμε το κλίμα και παρουσιάζουν ιδέες, θέσεις και λύσεις με τη χρήση απλής τεχνολογίας που μπορούν να ενσωματωθούν στο σύγχρονο καταφύγιο. Ουσιαστικά, αυτοί οι πολιτισμοί αποτελούν τη βάση προκειμένου να επαναπροσδιορίσουμε τη σχέση μας με τη γη.

Είναι γνωστό ότι οι οργανωμένες κοινωνίες – με την έννοια αυτών που βασίζονται σε κάποιου είδους έλεγχο πηγών και κυβέρνησης – υπάρχουν για λιγότερο από 30.000 χρόνια. Οποιαδήποτε μορφή καταφυγίου που μπορεί να θεωρηθεί ως αρχιτεκτονικό σχέδιο υπήρξε μόνο τα τελευταία 10.000 χρόνια. Και, τέλος, αυτή η συνολική περίπλοκη δομή που ονομάζουμε “πολιτισμό” έχει εξελιχθεί ως φαινόμενο τα τελευταία 15.000 χρόνια, λόγω ιδανικών κλιματολογικών συνθηκών. Ο πιο τυπικός χαρακτήρας της φύσης αντιπροσωπεύεται από ένα άγριο και αφιλόξενο σενάριο ηφαιστειακών εκρήξεων, παλιρροιακών κυμάτων, εποχών των παγετώνων και θανατηφόρων εκπομπών. Το ανθρώπινο είδος, στην πιο εξελιγμένη του μορφή, έχει βιώσει τη φύση μόνο σαν μια κατάσταση σπάνιας παραδεισένιας παρένθεσης: ως ένα άδυτο τύπου Εδέμ που λειτουργεί μόνο με την καλύτερη συμπεριφορά του. Μ' έναν επικίνδυνα αφελή τρόπο, θεωρούμε ως δεδομένη αυτή την κατάσταση (Doxiadis, C. 1972).

Σήμερα, η γη αντιμετωπίζεται λανθασμένα ως ένας γεμάτος τραπεζικός λογαριασμός. Φαίνεται πως υπάρχει μια παγκόσμια ψευδαίσθηση ότι μπορούμε να εκταμιεύουμε από τους φυσικούς πόρους για απεριόριστο χρονικό διάστημα χωρίς να επαν-επενδύουμε. Όταν αυτή η υπερβολή καταπνίγεται άγρια από την ίδια τη φύση – με τη μορφή του φαινομένου του θερμοκηπίου, την εξάπλωση ασθενειών, ή άλλων δυσοίωνων προειδοποιήσεων –

η αντίδραση των βιομηχανοποιημένων κοινωνιών είναι μια δυσφορία για την επίπληξη και η αναζήτηση κάποιας αντιπερισπαστικής αλλά συχνά ακόμη πιο καταστροφικής εναλλακτικής τακτικής. Κι ενώ σήμερα μπορούμε να αποδώσουμε στο οικολογικό κίνημα την αφύπνιση του κοινού σε σχέση με τους κινδύνους του τεχνοκρατισμού και την τρέλα της προσπάθειας να “κατακτηθεί η φύση”, στις βιομηχανικές κοινωνίες δεν υπάρχει αντιστοιχία με εκείνη την κατάσταση συνδεδετικότητας που βρίσκεται στη βάση της φιλοσοφίας που βασιίζεται στην οικολογία των πρωτόγονων πολιτισμών.

Εξετάζοντας την αρχιτεκτονική σαν ένα χρονικό της σχέσης του ανθρώπου με το περιβάλλον, είναι χρήσιμο να ακολουθήσουμε την εξέλιξή του μέσω των αιώνων. Κατά παράδοξο τρόπο, δεν υπάρχει απόδειξη ότι, επειδή ένας προηγούμενος πολιτισμός είχε περιβαλλοντική επιτυχία, η επόμενη γενιά θα μάθαινε από αυτό το μοντέλο. Αντιθέτως, ανάλογα με την ισχύ της φιλοσοφίας του (ή τον αντίστοιχο φόβο για την εκδίκηση της φύσης), κάθε παλαιότερος πολιτισμός φαίνεται να έχει άνοδο και πτώση βάσει της ικανότητάς του να επιτύχει μια ισορροπία με τη φύση. Είναι μια ιστορία χωρίς χρονική ακολουθία ή ορθολογική δομή. Το μοναδικό σταθερό μοντέλο φαίνεται να βασιίζεται στο γεγονός ότι οι πολιτισμοί που περισσότερο εκμεταλλεύονταν τη φύση, συνήθως διέπρατταν ένα είδος περιβαλλοντικής αυτοκτονίας. Η προέλευση όλων των κατοικιών είναι η διαβίωση σε τρωγλοδυτισμό (κατοίκηση σε σπήλαια), και πρόκειται για μια παράδοση που συνεχίζεται σε κάποια μέρη του κόσμου. Οπωσδήποτε, η δημιουργία της κατοικίας και η εξέλιξή της σε οικισμό, ευθυγραμμίστηκε με την ανακάλυψη της γεωργίας και την πρόοδο της καλλιέργειας· αλλά αυτό είχε κάποιο κοινό σημείο με την σκοπιμότητα και τους πρώτους ισχυρισμούς ελέγχου της φύσης – και όχι απαραίτητα με μια φιλοσοφική ή περιβαλλοντικά φιλική σχέση (Duly, C. 1979). Εφόσον οι σπηλαιογραφίες που βρέθηκαν στη Γαλλία αξιολογήθηκαν ως 17.000 ετών κάποιος θα μπορούσε να υποθέσει ότι αυτά τα εξαιρετικά έργα είχαν κάποια συγκεκριμένη λειτουργία επικοινωνίας. Αυτό δηλώνει ότι οι σπηλιές είχαν όλη την εικονική σημασία των σπιτιών που στέκονται από μόνα τους κι επίσης και το γόητρο των μνημείων. Ακόμη, αυτό δηλώνει την ύπαρξη μιας υπερβολικά προηγμένης και οργανωμένης κοινωνίας που αντιμετώπισε το καταφύγιο ως επέκταση των παροχών της γης και όχι ως κατάχρηση. Ο ορισμός της αρχιτεκτονικής σαν ένας ανεξάρτητος σκοπός όσον αφορά το περιεχόμενό του, δεν είναι απαραίτητα συνώνυμος με την εξέλιξη του πολιτισμού. Από την άλλη πλευρά, από τη στιγμή που ο ορισμός αυτός έγινε κριτήριο για τον έλεγχο της φύσης, αποτέλεσε και το έναυσμα για κτίρια που χρησιμοποιούνταν ως φορείς προπαγάνδας για κυβερνητική επιρροή, κατάκτηση και θρίαμβο πάνω

στο περιβάλλον, θρησκευτικά δόγματα βάσει της ανθρώπινης υπεροχής και ανωτερότητας και εγωκεντρικές θεότητες που δημιουργήθηκαν καθ' ομοίωση του ίδιου του ανθρώπου. Από αυτές τις προγονικές ρίζες, η αρχιτεκτονική έγινε ο μοναδικός και πιο ισχυρός αγγελιοφόρος του ανθρωποκεντρισμού – ενός ρόλου που έχει διατηρήσει από τότε.

Πιο ουσιαστικά, οι κατοικίες τρωγλοδυτών καθώς και οι δομές που κατασκευάζονται από λάσπη που είχε ψηθεί στον ήλιο καθώς και από άλλα ντόπια υλικά, είναι φιλικές προς το περιβάλλον. Οι σπηλιές και οι “υπόγειοι” κάτοικοι – συμπεριλαμβανομένων των μυστικών υπόγειων χωριών του Σένσι και του Κανσού στην Κίνα, την Καππαδοκία στην Τουρκία, της περιοχής Μαλμάτα της Τυνησίας και την περιοχή Σίβα στην Αίγυπτο – επωφελούνται από όλα όσα έχει να προσφέρει η φύση. Δεν επιβάλλουν χωρίς λόγο τη δόμησή τους, δεν επηρεάζουν αρνητικά την τοπική οικολογία και δεν απαιτούν υψηλά επίπεδα κατανάλωσης ενέργειας για θέρμανση ή ψύξη εφόσον το γήινο περίβλημα εγγυάται για τη συνεχή ευχάριστη εσωτερική θερμοκρασία. Παρόμοια, η πλίνθινη αρχιτεκτονική βασίζεται στην ηλιακή θερμότητα για σκλήρυνση και δύναμη. Σε αντίθεση με την καύση φυσικών καυσίμων ή ξύλου στην σκληροποιημένη τοιχοποιία, η λάσπη ως πρώτη ύλη είναι άφθονη και η μονωτική της αξία σ' ένα τελειωμένο κτίριο (σ' ένα ζεστό και ξηρό περιβάλλον) είναι εξαιρετική. Η προέλευση της πλίνθινης αρχιτεκτονικής είναι προϊστορική και βασίζεται αρχικά στην εμπειρία των χτιστών οι οποίοι απλώς χρησιμοποίησαν το μυαλό τους προκειμένου να κατασκευάσουν καταλύματα με υλικά και στοιχεία που μπορούσαν να βρουν άφθονα σε τοπικό επίπεδο. Παρόλα αυτά, με τον καιρό, κάθε μία από αυτές τις μορφές κατοικίας έγιναν όλο και περισσότερο πιο τυπικές κι άρχισαν να σχεδιάζονται πιο συνειδητά, με αποτέλεσμα να έχουμε πάρα πολύ όμορφα παραδείγματα, όπως οι εκκλησίες που έχουν χτιστεί μέσα σε σπηλιές και καλύπτονται με τοιχογραφίες στην Καππαδοκία, ή τα τζαμιά στο Μαλί της Αφρικής. Σε αυτά τα παραδείγματα, το κύριο αισθητικό στοιχείο προέρχεται από την αίσθηση ότι κάθε αρχιτεκτονική λεπτομέρεια είναι προέκταση του περιεχομένου. Κι ενώ τα πραγματιστικά στοιχεία του λειτουργικού καταφυγίου είναι προφανή – σε αντίθεση με το ορθόδοξο του Μοντερνιστικού σχεδιασμού –, η σχέση μεταξύ μορφής και λειτουργίας δεν φαίνεται να ήταν ποτέ το αρχικό κίνητρο. Κατά παράδοξο τρόπο, αυτού του είδους η αρχιτεκτονική υπονοεί και δηλώνει το ακριβώς αντίθετο από τις σύγχρονες επάρσεις που σχετίζονται με τη βιωσιμότητα. Ακόμη κι αν αυτές οι δομές χτίζονται με ανθεκτικά υλικά και οικολογικά ορθές αρχές, παρόλα αυτά παρουσιάζουν την μυστικιστική εντύπωση ότι βρίσκονται σ' ένα στάδιο “μεταμόρφωσης”. Εμφανίζονται ότι αναδύονται συγχρόνως από τη γη και επι-

στρέφουν σε αυτή, δηλώνοντας την ικανότητα να απορροφώνται και να ανακυκλώνονται συνεχώς (Rapoport, Duly, οπ. π.).

Αναφορικά με την αρχιτεκτονική, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι τα συστήματα προτεραιότητας και οι κοσμολογίες των νομάδων, των αυτοχθόνων και των πολιτισμών που είχαν πρωτόγονη τεχνολογία, αν και είναι περιβαλλοντικά διδακτικά, δεν μπορούν να εφαρμοστούν στον σημερινό βιομηχανοποιημένο κόσμο με την επικίνδυνη πληθυσμιακή έκρηξη και την παγκόσμια εξάρτηση από τα φυσικά καύσιμα και τις παγκόσμιες επικοινωνίες. Στην άλλη πλευρά αυτού του ισχυρισμού βρίσκονται πολλοί υποστηρικτές της βαθιάς οικολογίας οι οποίοι προτείνουν ότι η ανθρωπότητα θα έχει πιθανότητες να επιβιώσει, μόνο μέσω μιας μαζικής ανατροπής του τεχνοκρατισμού και του ανθρωποκεντρισμού. Υπάρχουν στοιχεία που στηρίζουν αυτή τη διαμάχη, καθώς το φαινόμενο του θερμοκηπίου γίνεται όλο και πιο αισθητό και έντονο, οι φυσικές καταστροφές συμβαίνουν όλο και πιο συχνά και με μεγαλύτερη δριμύτητα, και οι τεχνολογικές λειτουργίες διαλύονται λόγω βλάβης με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα. Δυστυχώς, όσο αυτή η σταματάτη επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης συνεχίζει με αμείωτους ρυθμούς, τα συστήματα ηλεκτρικής ενέργειας που βρίσκονται πίσω από τα πάντα έχουν όλο και περισσότερες πιθανότητες να χαλάσουν ολοσχερώς και οι ειδήσεις σχετικά με κατάρρευση λόγω βλάβης γεννητριών και δικτύων διανομής ηλεκτρικού ρεύματος σε όλα τα μέρη του πλανήτη, είναι πλέον κάτι συχνό. Εάν σταματήσει ο ηλεκτρισμός, ο κόσμος σταματά. Εάν συμβεί, τότε, όπως οι περισσότεροι προφήτες διαφόρων θρησκειών έχουν προβλέψει, “οι υπομονετικοί θα κληρονομήσουν τη γη”.

Κάπου μεταξύ των επιλογών της συνέχισης της αλματώδους τεχνολογικής ανάπτυξης και της αντιμετώπισης εκ νέου ενός απλού νομαδικού τρόπου ζωής, υπάρχει κάποιο είδος ορθολογικής και εφαρμόσιμης προσέγγισης του μέλλοντος. Από την πλευρά της αρχιτεκτονικής, οι προκλήσεις αυτές έχουν γίνει συνδυασμός μιας συνολικής διαδικασίας επανεκτίμησης της εκπαίδευσης καθώς και των κριτηρίων του συμβατικού σχεδιασμού. Για παράδειγμα, όπως ακριβώς το εμπόριο και η βιομηχανία πρέπει να συνηγορήσουν στο ότι η αποδοτικότητα της περιβαλλοντικής προστασίας καθώς και της ανακύκλωσης είναι πολύ μεγαλύτερη από την ανεξέλεγκτη επέκταση, οι τέχνες της δόμησης πρέπει να αγκαλιάσουν την οικολογική πρωτοβουλία σε βάρος της εμμονής σε μη παραγωγικές παραδοσιακές αξίες.

Κατά τη διάρκεια όλης της ιστορίας, και σχεδόν σε κάθε κοινωνία, οι αρχιτέκτονες έχουν αναλάβει ακόμη και αμφισβητήσιμα έργα άσχετα από τις περιβαλλοντικές ή τις όποιες ηθικές συνέπειες. Οι πιο υποβαθμισμένες εκδηλώσεις αυτής της προθυμίας να στεγαστούν οι πολιτικές αρχές ήταν οι

εκδηλώσεις ενδιαφέροντος για την ανάθεση σχεδιασμού κέντρων φυλάκισης και στρατοπέδων συγκέντρωσης ή ακόμη και των κτιρίων που χρησιμοποιούνταν για βασανισμούς ή τους θαλάμους αερίων. Είναι ένα γελοίο και αφύσικο κληροδότημα που γίνεται ακόμη πιο κατανοητό εάν κοιτάξει κανείς στο αρχείο με τις επιστολές των αρχιτεκτόνων προς τις αρχές σε απάντηση αιτημάτων για αλλαγή εντολών που έκαναν την διαδικασία πιο αποτελεσματική. Σ' ένα λιγότερο άγριο και βάρβαρο επίπεδο – παρόλα αυτά επίσης ηθικά επιλήψιμο με δεδομένη την απόλυτη συνεισφορά των αρχιτεκτόνων σ' έναν περιβαλλοντικό Αρμαγεδδόνα –, υπάρχουν και οι αρχιτέκτονες που επιθυμούν να ανεγείρουν τον ψηλότερο ουρανοξύστη του κόσμου (το πιο αντι-οικολογικό όλων των κτιριακών τύπων) ή την ευκαιρία να ισοπεδώσουν βάνουσα ένα φυσικό τοπίο για να χτίσουν ένα καζίνο. Μέρος της νέας οικο-ηθικής θα βρίσκεται στους αρχιτέκτονες και την ικανότητά τους να πείθουν τους πελάτες να προχωρούν σε υπεύθυνες περιβαλλοντικές επιλογές, έστω και για λόγους οικονομίας.

Σήμερα, οι αρχιτέκτονες αντιμετωπίζουν μια αποκαρδιωτικά αρνητική πραγματικότητα η οποία προοδευτικά θα τους εξαναγκάσει να αλλάξουν το ρόλο και το προϊόν τους. Προφανώς, εάν συμβεί μια μαζική διακοπή ρεύματος, το θέμα αυτό γίνεται αυτομάτως ακαδημαϊκό και οι προειδοποιήσεις των υποστηρικτών της βαθιάς οικολογίας θα μετατραπούν σε προφητεία δικαίωσης. Υιοθετώντας μια πιο θετική στάση, είναι επίσης το ίδιο πιθανό ο ηλεκτρισμός να επικρατήσει μέσω επιλογών εναλλακτικών πηγών ενέργειας, και τα 100 χρόνια τοξικής καταστροφής θα αντιστραφούν καθώς η περιβαλλοντική τεχνολογία θα γίνει μία από τις επιχειρήσεις με το υψηλότερο ποσοστό κέρδους του 21ου αιώνα, και η επανάσταση της πληροφορίας θα εξυπηρετεί τους σκοπούς του οικο-κεντρισμού μεταδίδοντας γνώση και πληροφορίες για την οικολογική κρίση και τις προτεινόμενες λύσεις.

Σίγουρα, το πιο περιβαλλοντικά φιλικό καταφύγιο δημιουργήθηκε από τους νομαδικούς πολιτισμούς, όπου, σε κάποιες περιπτώσεις, μόλις και μετά βίας υπήρχε (αναφερόμαστε σε απλές ομάδες από κλαδιά δέντρων και φύλλα από φοινικόδεντρα που έφευγαν σε κάθε δυνατό φύσημα του ανέμου), ή επιλογές όπου η προστασία από τα στοιχεία σήμαινε ένα κρησφύγετο στην πιο κοντινή σπηλιά ή σχηματισμό σε βράχους. Οι επιλογές αυτές, δεν δέσμευσαν την αρχιτεκτονική ως αισθητική οντότητα. Η κάλυψη αναγκών περισσότερο από τη φιλοσοφία αποτέλεσε το κίνητρο αυτής της προσέγγισης και η φυλετική κοσμολογία εκφραζόταν συνήθως μέσω τοτεμικών τελετουργικών παρά μέσω σχηματισμού με τις μόνιμες κατασκευές.

Η εμφάνιση των ντόλμεν και των γήλοφων – χαρακτηριστικά των Παλαιολιθικών και Νεολιθικών μνημείων – αντιπροσωπεύει τις πρώτες αποδεί-

Ξεις των πραγματικά οργανωμένων κοσμολογιών και της τελετουργικής αναγνώρισης της ικανότητας της φύσης να εφαρμόσει ή να αναχαιτίσει τις ευλογίες της. Κι ενώ δεν γνωρίζουμε πολλά για τις προθέσεις αυτών των πρώτων μνημείων, είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι οι κάτοικοι του Νεολιθικού πολιτισμού γνώριζαν τη δημιουργία στέγης, με πλέγματα από κόκαλα και κλαδιά που καλύπτονταν με δέρματα ζώων ή αχυροσκεπές. Οι ανθρωπολόγοι φαίνεται να συμφωνούν με την άποψη ότι αυτές οι κοινωνίες είχαν σχετικά εκλεπτυσμένες ερμηνείες της φύσης, ικανοποιητική γεωργία καθώς και μια περίπλοκη εφαρμογή τελετουργιών που ανταποκρίνονται στις αστρολογικές επιδράσεις, στις τελετές ταφής, στα θρησκευτικά πιστεύω και σε αυτό που ο φιλόσοφος του 18ου αιώνα Edmund Burke αναφέρθηκε ως “ο τρόμος του υπέρτατου”. Σε μια εκπληκτική πραγματεία του 1757 με τον τίτλο *Φιλοσοφική Εξέταση της Προέλευσης της Ιδέας του Υπέρτατου και του Ωραίου*, η παρατήρηση του Burke ότι “όλα τα κτίρια που υπολογίστηκαν για να παράγουν την ιδέα του υπέρτατου θα όφειλαν να είναι σκοτεινά και καταθλιπτικά”, χαρακτηρίζει κατ’ ουσία με ιδανικό τρόπο κάθε φοβερό κτίριο από το Stonehedge στη Σαλίσμπουρι της Αγγλίας έως τον Γοτθικό Καθεδρικό Ναό. Αυτή η παγκόσμια κατάσταση ενός ασυνείδητου τρόμου προς το άγνωστο και φόβου για τις εκδικητικές δυνάμεις της φύσης, έγινε το καθοριστικό σημείο της οικο-φιλοσοφίας, όπου η ανθρώπινη απάντηση μπορεί βασικά να λάβει μία από τις δύο κατευθύνσεις –ταπεινή συνεργασία ή επιθετική αντίσταση. Στις πιο αρχαίες κοινωνίες, πιθανόν να επικρατούσε ο φόβος των στοιχείων. Αποδείξεις από την προφορική ιστορία φαίνεται να επιβεβαιώνουν ότι οι πρώτες μυθολογίες κυριαρχούνταν από ιστορίες για φυσικές καταστροφές, και όπου μια ασφάλεια κατά αυτών των καταστροφών βασιζόταν στον τελετουργικό κατευνασμό των θεών (Burke, E. 1957).

Περίπου πριν δύο δεκαετίες, σύμφωνα με τα πρότυπα του Δυτικού πολιτισμού, η άποψη για τις αρχέγονες κοινωνίες ήταν ότι κατοικούσαν από βαρετούς ιθαγενείς, που περιφέρονταν άσκοπα σ’ ένα αφιλόξενο περιβάλλον, λατρεύοντας τοτέμ και ρυθμίζοντας τη συμπεριφορά τους συμμορφωμένοι σε κάποιες μεταφυσικές έννοιες. Με την άνοδο της σπουδαιότητας του οικολογικού κινήματος και την αύξηση του ενδιαφέροντος για επιβίωση μέσω της επικοινωνίας με τη φύση, οι αρχέγονες κοινωνίες απετέλεσαν την αρχική εστίαση της ανθρωπολογικής μελέτης. Καθώς μεγαλώνει η συνειδητοποίηση στη Δύση ότι ο βασικός τρόπος που ζούμε μπορεί να καταδικαστεί σε θάνατο λόγω της έκλυτης υπερβολής, υπάρχει μια απεγνωσμένη αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων ζωής που μπορεί να περιέχουν κάποιες απαντήσεις. Η πνευματική άποψη των αρχέγονων κοινωνιών για τη θέση

τους στη φύση, είναι το ακριβώς αντίθετο από αυτό που πρεσβεύει ο τεχνοκεντρικός πολιτισμός. Παρουσιάζει γραφικά πόσο μακριά ο επονομαζόμενος πολιτισμένος κόσμος έχει θέσει τον εαυτό του από την ολιστική θεώρηση που είναι απαραίτητη για την επιβίωση.

Η συνήθης απάντηση της Δύσης όσον αφορά τα περιβαλλοντικά περιστατικά όπως σεισμοί, πλημμύρες, πυρκαγιές και τυφώνες, είναι το να εκφράσει τη δυσπιστία της στην αναίδεια των επιθέσεων της φύσης, να αναγνωρίσει τους στόχους της επίκρισης, να απαιτήσει από την τεχνολογία να βρει λύσεις, και να καταδικάσει το γεγονός ως “φυσική καταστροφή”. Οι αντιδράσεις αυτές αντιπροσωπεύουν παραδείγματα μιας επικίνδυνης περιβαλλοντικής αδιαφορίας. Ένας πρωτόγονος, δεν θα μπορούσε καν να αντιληφθεί την ανοησία και τον παραλογισμό αυτής της νοοτροπίας του θύματος. Ακόμη, πιθανόν να συμπέρανε ότι αυτές οι φοβερές καταστροφές δεν ήταν απαραίτητα φυσικές αλλά αντιθέτως ανθρώπινες καταστροφές. Από τη δική του πλευρά, είναι προφανές ότι εάν η κοινωνία δεν είχε ασφαλοστρώσει τους υδροβιότοπους, τα νερά της παλίρροιας θα είχαν απορροφηθεί και το κτίριο του δήμου δεν θα είχε πλημμυρίσει. Εάν οι άνθρωποι δεν είχαν χτίσει προχειροκατασκευασμένες κατοικίες σε λοφοπλαγιές με έντονη κλίση, ο σεισμός δεν θα γκρέμιζε τα σπίτια τους. Εάν οι εργολάβοι δεν είχαν ανεγείρει διαμερίσματα βάσει υποβαθμισμένων προτύπων σε τροπικές παραλίες ή σε ζώνες που περνούν τυφώνες, τα κτίρια αυτά δεν θα διαλύονταν κάθε χρόνο. Όπως έχει αποδείξει με τις μελέτες του ο C. L. Strauss, μια αξιοσημείωτη άποψη του αρχέγονου πολιτισμού είναι η έννοια του “τοτεμισμού” όπου το μέλος της φυλής που γεννιέται οικειοποιείται τη ψυχή και την ταυτότητα ενός μέρους της φύσης. Η άποψη αυτή της γης και του πλούτου της ως ένα ουσιαστικό μέρος του εαυτού – ονομάζεται ανιμισμός ή ψυχολατρία (κι έχει αναλυθεί διεξοδικά από τον Freud) – αποκλείει σαφώς την άσχημη μεταχείριση του περιβάλλοντος επειδή αυτό θα σήμαινε καταστροφή του ίδιου του εαυτού. Τα τοτέμ, είναι κάτι περισσότερο από απλά αντικείμενα. Περιλαμβάνουν πνευματικές ιεροτελεστίες, προφορικές ιστορίες, αιρετικές κοινωνίες μέσα στις φυλές, και την οργάνωση τελετουργικών καταφυγίων όπου η ανταλλαγή καταγραφών μπορεί να τις μετατρέψει σε μυθολογία. Το αρχικό κίνητρο είναι η διατήρηση των φυλετικών μύθων και η συνένωση και το μοίρασμα της προέλευσης κάθε ατόμου από και με τη φύση. Οι ιθαγενείς αυτοί αντιλαμβάνονται τη σχέση τους αυτή με το περιβάλλον ως μια αρμονική και συνεχή σειρά, μέσω της ιεραρχίας των τοτέμ που συνδέονται με την προγονική τους ρίζα, μια κοσμολογία που τους τοποθετεί σε συγκεκριμένη θέση στη γη και πρότυπα συμπεριφοράς που σέβονται την οικολογική ισορροπία (βλ. Kosmopoulos, 1993).

Σίγουρα, ένα από τα πιο χρήσιμα μαθήματα που είναι προφανές σε αυτό το σημείο είναι το γεγονός ότι το αρχέγονο τοτέμ λειτουργεί ως συνείδηση, καθοδηγώντας τις φυλετικές και ατομικές σχέσεις με το φυσικό περιβάλλον. Πρόκειται για ένα εξαιρετικό μοντέλο ενός κοινωνικού συστήματος παρακολούθησης. Το σύστημα αυτό έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την απάντηση του Δυτικού πολιτισμού στην οικολογία που μπορεί συχνά να χαρακτηριστεί ως κάποιο είδος ενσυνείδητου συμβιβασμού. Υπάρχουν ακόμα ευαίσθητες κοινωνίες που έχουν επιβιώσει σαν από θαύμα σε απομονωμένες περιοχές της Αυστραλίας, της Αφρικής, της νότιας και βόρειας Αμερικής. Αλλά τώρα, παραδίδονται με γοργούς ρυθμούς σε διάφορες διαβρωτικές επιρροές της Δυτικής επιδρομής (και, σε κάποιες περιπτώσεις, οδεύουν προς την πολιτιστική τους εξαφάνιση). Κατά έναν περιέργο τρόπο, η φύση φαίνεται να μας προσφέρει αυτά τα αρχέτυπα μιας ορθολογικής περιβαλλοντικής πολιτικής, αλλά συγχρόνως καθιστώντας αδύνατη την πρόσβαση σε αυτά για λόγους δικής μας εθελοτυφλίας και επιθετικής συμπεριφοράς.

Επιστρέφοντας στην πιο οικεία κληρονομιά των Δυτικών κοινωνιών από τη νεολιθική εποχή έως σήμερα, η κληρονομιά αυτή εμφανίζεται να περιέχει ένα κοινό πρότυπο ενός αυξητικά βασανιστικού ανθρωποκεντρισμού. Εξαρτώμενα από το τοπικό κλίμα, την τοπογραφία, την πρόσβαση σε πηγές και τις θρησκευτικές και πολιτικές επιρροές, υπάρχουν κάποια εξαιρετικά παραδείγματα πολιτισμών που βρίσκονταν σε ισορροπία με τη φύση. Έχουμε την τάση να θαυμάζουμε την ποίηση και τον μυστικισμό αυτών των πλίνθινων πόλεων της Αφρικής και της Μέσης Ανατολής, την αρχιτεκτονική της Περσίας και τις πόλεις στους λόφους της Ιταλίας. Η εύστοχη συγχώνευση των κτιρίων με το περιεχόμενο, η τελειοποιημένη εκμετάλλευση των τοπικών υλικών, οι πρωτοποριακές χρήσεις τεχνολογίας χαμηλής ενεργειακής κατανάλωσης καθώς και η εφευρετική μετατροπή όλων αυτών των παραγόντων σε τέχνη, είναι άξια θαυμασμού. Η ανθρωποκεντρική αντίληψη με τον Άνθρωπο στο κέντρο του σύμπαντος, και η παράλληλη κατασκευή θεοτήτων καθ' ομοίωση του ανθρώπου θα μπορούσε να προκύψει από την πολυτέλεια μιας παρατεταμένης περιόδου σχετικής ατμοσφαιρικής και γεωλογικής σταθερότητας. Ενίσχυσε την ιδέα ότι η φύση υπάρχει για να εξυπηρετεί και να διευκολύνει τους ανθρώπους. Φυσικά, αυτό το όραμα έχει υποστεί αμέτρητους ορισμούς και επαναπροσδιορισμούς καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας· αλλά το θέμα στο οποίο έχει δοθεί έμφαση έχει παραμείνει σχετικά σταθερό, παράγοντας ακραίες περιβαλλοντικές επιτυχίες και αποτυχίες.

Στο μεγαλύτερο μέρος του αρχαίου κόσμου, ένα ήπιο σε γενικές γραμ-

μές κλίμα ενίσχυσε την ψευδαίσθηση της ισχύος του ανθρώπου πάνω στη φύση και τις περιστασιακές διασπάσεις που προκαλούνται από τις φυσικές καταστροφές – σεισμούς, τυφώνες, εκρήξεις ηφαιστείων κλπ. – αυτό, θα μπορούσε να εκληφθεί ως ερμηνεία της δυσαρέσκειας των θεών. Τα συμβάντα αυτά χρησιμοποιούνταν ως βολικές αποδείξεις ότι οι θεότητες υπήρχαν πράγματι και άξιζαν τον σεβασμό, τον φόβο και τη λατρεία. Από αυτή την απλή υπόθεση, γεννήθηκε το σύνολο της υποδομής του πρώιμου πολιτισμού. Οι πολιτισμοί της Μεσοποταμίας, της Αιγύπτου, και της Ελλάδας χρειαζόταν μεσάζοντες για να εξευμενίσουν τους θεούς· λειτουργούσαν ως ταχυδρόμοι των θείων προθέσεων για τους ανθρώπους. Αυτό οδήγησε στη δόμηση κοινωνικών ιεραρχιών όπου οι ιερείς και οι μονάρχες είχαν την ευθύνη να διατηρήσουν τους θεούς ευτυχισμένους μέσω του πνευματικού ελέγχου. Από τη στιγμή που ο εξευμενισμός απαιτούσε ρευστό, αναπτύχθηκαν μαζικές οικονομίες και φορολογικές δομές προκειμένου να αποπληρωθούν όλα τα ιερά μνημεία καθώς και τα διοικητικά έξοδα. Αυτή η ευφυής ιδέα για κοινωνική τάξη είχε το διπλό πλεονέκτημα να δημιουργήσει μια ελίτ η οποία ήλεγχε το περιβάλλον και μια κατώτερη τάξη η οποία φοβούμενη τους θεούς, υποτάσσονταν. Ήταν μια σχετικά παράδοξη κατάσταση εφόσον η θρησκεία σε συνδυασμό με την πολιτική έπρεπε να αποδώσει φόρο στις δυνάμεις της φύσης. Η ιεραρχία αυτή απαιτούσε το σεβασμό και την λατρεία του λαού και συγχρόνως, επέτρεπε στις άρχουσες τάξεις να βιάζονται τη γη με οποιοδήποτε τρόπο θεωρούσαν επικερδή ή ενδεδειγμένο.

Οι μπερδεμένες οικολογικές πολιτικές που βιώνουμε σήμερα είναι απλώς η κληρονομιά αυτών των αρχαίων συστημάτων προτεραιότητας· με το επιπλέον πρόβλημα μιας άνευ προηγουμένου ανάπτυξης της βιομηχανικής νοοτροπίας “κατακτήστε τη γη” και την τρέλα της απόλυτης εξουσίας και κατάκτησης της φύσης.

Ένα βασικό ελάττωμα των περισσότερων οργανωμένων πίστευων σήμερα, όπως ο παραπλανητικός φετιχισμός της κουλτούρας της κατανάλωσης, είναι η εξευμενιστική αθώωση μέσω του να νιώθουμε καλά, η οποία βασίζεται σε αυστηρά ατομικές αδυναμίες. Οι άνθρωποι θα ακούσουν τους οικολόγους και κάποιους θρησκευτικούς ηγέτες να περιγράφουν μακάβριες ιστορίες ενός επικείμενου περιβαλλοντικού Αρμαγεδόνα. Αλλά, σε γενικές γραμμές, τα μηνύματα αυτά δεν εισάγονται στο συλλογικό ασυνείδητο ως ένα κώδικας για την επιβίωση. Αντί γι’ αυτό, αντιμετωπίζονται ως δευτερεύοντα στοιχεία πληροφοριών, ως περιγραφές φουτουριστικών σεναρίων, αλλά δεν επηρεάζουν την καθημερινή ζωή, κι ακόμη εκλαμβάνονται ως ενοχλητικές οι επιπλήξεις των ΜΜΕ “γιατί δεν ανακυκλώσαμε τις παλιές εφημερίδες”.

Τα πρώτα αρχεία ενός αγροτικά και πολιτικά αναπτυγμένου πολιτισμού μπορούν να βρεθούν στην Ιεριχώ του 8000 π.Χ. Θεωρείται ως το πρώτο τεκμηριωμένο παράδειγμα μιας κοινότητας κι ενός εμπορικού κέντρου. Η Ιεριχώ, αποτελούσε βασικό προμηθευτή σιτηρών του αρχαίου κόσμου και περιέβαλε με θειικά χαρακτηριστικά τους αρχηγούς που έλεγχαν την παραγωγή και την αποθήκευση των σιτηρών (πιθανώς ένδειξη του αναδυόμενου ανθρωποκεντρισμού). Και πράγματι, οι σιταποθήκες θεωρούνταν ως ναοί λατρείας. Ο πολιτισμός αυτός, είχε προφανώς μια καλά αναπτυγμένη αίσθηση περιβαλλοντικής διαχείρισης και υπάρχει και η φυσική επιβεβαίωση ότι η κοινότητα έχτισε ένα εξελιγμένο σύστημα καναλιών άρδευσης, διατήρησε μια βιώσιμη ισορροπία μεταξύ των αγροκτημάτων και της φυσικής βλάστησης, και κατανόησε τις αρχές της διατήρησης του εδάφους. Όταν η Ιεριχώ κατακτήθηκε από τους Σουμμέριους γύρω στο 3000 π.Χ., τέθηκαν τα θεμέλια του οικολογικού κατακλυσμού. Μέσω της οικονομικής απληστίας και της επιθυμίας για ραγδαία αύξηση της αγοράς για σιτηρά, οι κατακτητές επέκτειναν το δίκτυο των καναλιών σε τέτοιο σημείο που η καλλιεργούμενη γη μειώθηκε και δεν έκαναν τίποτε για να φιλτράρουν τις αλατούχες εναποθέσεις που παρέμεναν από τις εποχιακές βροχές και την υπερχείλιση. Ως αποτέλεσμα, μειώθηκε το ουσιαστικό σύστημα διοχέτευσης, τα κανάλια γέμισαν με εναποθέσεις ιλύος ποταμών και καταστράφηκαν απέραντες εκτάσεις του εύφορου εδάφους. Σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, η πάλαι ποτέ αγροτική οικονομία σταμάτησε και όλος ο πολιτισμός παρήκμασε. Πρέπει να θυμηθούμε σε αυτό το σημείο ότι αυτά τα λάθη έγιναν από μια κοινότητα που κατανόησε τη γενναιοδωρία της φύσης, δημιούργησε κήπους και αφίδες για να δείξει την ευγνωμοσύνη της, δημιούργησε μια ολόκληρη οικονομία γύρω από την αξία του νερού και στη συνέχεια τα θυσίασε όλα στο βωμό του γρήγορου κέρδους. Πρόκειται για ένα γνώριμο σενάριο. Όλη η ιστορία του πολιτισμού καθορίζεται από αυτές τις οικολογικές μαύρες τρύπες που προκύπτουν από καταστάσεις όπου μια κοινωνία έχει δείξει μια εκπληκτική ικανότητα να χτίσει, να στήσει, να θερίσει, να αρδεύσει και να χρησιμοποιήσει με συνέπεια και ορθολογικό τρόπο τις φυσικές πηγές, ενώ η επόμενη γενιά να αυτοκτονεί περιβαλλοντικά.

Σπάνια η τοπική αρχιτεκτονική του αρχαίου κόσμου είναι υπεύθυνη για τα οικολογικά προβλήματα και στην πραγματικότητα μεγάλος μέρος της κληρονομιάς αυτής έγινε ένα μοντέλο τελειότητας σχετικά με την περιβαλλοντική ευφυΐα το οποίο μελετούν ακόμη και στις μέρες μας σύγχρονοι αρχιτέκτονες. Οι καθοδηγητικές φιλοσοφίες πίσω από τα πολεοδομικά σχέδια και τα σπίτια, ήταν σχετικά απλές, και η επιρροή τους στις διαδικασίες της “οικολογικής κατασκευής” και των καλλιτεχνικών προτύπων, ήταν περιο-

σότερο το αποτέλεσμα μιας ομοφωνίας αισθητικών αξιών που είχαν καθοριστεί κατά τη διάρκεια των αιώνων. Αντανακλούσαν επίσης τα συλλογικά συμφέροντα της κοινότητας όσον αφορά το σεβασμό προς τους περιορισμούς που έθετε η φύση, και τη χρήση βιώσιμων τεχνικών κατασκευής. Από την άλλη πλευρά, τα φιλόδοξα οράματα της θρησκείας και της κυβέρνησης ήταν πιο προβληματικά εφόσον αυτές οι δυνάμεις καθόριζαν μεγαλύτερες κοινωνικές προτεραιότητες και έλεγχαν τις οικονομίες. Αυτή η ηγεσία, δημιουργήσε επίσης το φιλοσοφικό περιεχόμενο μέσω του οποίου να μπορεί σήμερα να εκτιμηθεί η οικολογική κληρονομιά οποιουδήποτε πολιτισμού.

Η συνέχιση αυτής της συγκριτικής εξέτασης των οικολογικών συνδέσεων με τα θρησκευτικά και κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς των αρχαίων πολιτισμών, επιβεβαιώνει απλώς μια σταθερή αν όχι επίμονη τάση προς την ανθρωποκεντρική θεολογία. Συγχρόνως, η έννοια ενός θεού ως το άλλο εγώ του ανθρώπου, εμφανίστηκε ως τυχαία επιλογή μεταξύ διαφορετικών λαών κατά τη διάρκεια μερικών χιλιάδων ετών. Σημαντικό μέρος φαίνεται να εξαρτάται από το μέγεθος της εξάρτησης που οι άρχουσες τάξεις και οι ιερείς θεωρούσαν ότι έπρεπε οι κοινωνίες τους να έχουν προς τη φύση. Κάποιοι πολιτισμοί προτιμούσαν να έχουν μια σύνθετη ουράνια γραφειοκρατία που αντιπροσώπευε όλα τα ευεργετικά χαρακτηριστικά της φύσης υπό τη μορφή ξεχωριστών θεών για τον ήλιο, τον άνεμο, τη βροχή, την ευφορία κλπ. Οι θεότητες αυτές μπορούσαν να εφαρμόσουν ή να αποσύρουν την ευλογία τους – ανάλογα με τη διάθεσή τους – κρατώντας έτσι τους ανθρώπους σε μια κατάσταση αγωνίας και ικεσίας. Οι κοινωνίες της Αιγύπτου μεταξύ 4000 και 2000 π.Χ. εμφανίζονται να έχουν ένα παραγωγικό πρόγραμμα περιβαλλοντικής διατήρησης βάσει της κατανόησης του πως λειτουργούσε η κοιλάδα του Νείλου και της συνείδησης ότι εάν τα εμπορικά συμφέροντα δεν σέβονταν τους εποχιακούς ρυθμούς, ολόκληρη η κοινωνία θα κατέρρεε. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι εάν οι Αιγύπτιοι είχαν γερανούς και εξοπλισμό, όλος αυτός ο σεβασμός και η υπακοή στη φύση θα είχε μετατραπεί στην επαναχάραξη των καναλιών νερού, στην επιχωμάτωση του Νείλου, στο χτίσιμο γεφυρών και στην κατασκευή φραγμάτων. Αντιθέτως, η κοιλάδα του Νείλου άνθισε για μια χιλιετία επειδή η γη και το νερό είχαν ορθολογική αντιμετώπιση χωρίς τη χρήση εξελιγμένης τεχνολογίας και οι πόλεις σέβονταν και υποτάσσονταν στο κλίμα, κατασκευάζοντας κτίρια σε προστατευτικές συστάδες βάσει των αρχών ηλιασμού. Στο άλλο άκρο, οι αλαζόνες Φαραά έχτισαν πυραμίδες και ναούς για τους εαυτούς τους, πράγμα που παρουσίασε την υπερβολή για υπενθύμιση σε επίπεδο που όμοιά της δεν έχει επιτευχθεί ούτε έως τις μέρες μας. Επιπλέον, η τεράστια ποικιλία αυτής της μυθολογίας – απεικονίσεις ανθρωπομορφικών θεών, φανταστικοί

κήποι, αστρολογικοί χάρτες, σκηνές μαχών, άθλοι ηρώων, οικιακή ζωή και το εμπόριο στην κοιλάδα του Νείλου–, μιλούσαν για μια κοινωνία που βοήθουσε στο να διατηρήσει τις εξουσίες της μέσω του πλούτου της εικονογραφίας της.

Η εκπαιδευτική αξία της εξέτασης των πολιτισμών του αρχαίου κόσμου μέσα στα πλαίσια της σημερινής οικολογικής πολιτικής, προσφέρει μια ευκαιρία να δούμε τις αξιοσημείωτες ομοιότητες μεταξύ αυτών των κοινωνιών και των δικών μας καταπιταλιστικών οικονομιών. Υπάρχει επίσης η πρόκληση να προσπαθήσουμε να ξεχωρίσουμε κάποια χρήσιμα φιλοσοφικά μοντέλα που μπορεί να επηρεάσουν το μέλλον του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Σήμερα, οι επίμονες προειδοποιήσεις της επιστήμης και κάποια συμβιβαστικά βιομηχανικά προγράμματα καθαρισμών, αντιπροσωπεύουν τις περιβαλλοντικές μας ενοχές και ομολογίες – κι αυτές είναι μόνο θεραπευτικές, όχι καθοριστικές.

Ουσιαστικά, όλες οι θρησκείες του κόσμου έχουν κάποια σχέση με τον ανιμισμό. Παρόλα αυτά, υπήρξαν κι άλλες απεικονίσεις που εστίασαν την προσοχή τους σε πιο κοσμολογικές και γεωμορφικές αναφορές. Ένα από τα υπέρτατα παραδείγματα ήταν η αρχαία Κελτική πρακτική της κατασκευής μαζικών κυκλικών μνημείων που συνέθεταν ντόλμεν, γήλοφους και τάφους που ονομάζονταν “cromlechs”. Το πιο αξιοσημείωτο μνημείο, το Stonehenge στο Σαλίσμπορου στο Γουίλτσαίρ, θεωρείται ότι υπήρξε κάποιο είδος αστρονομικού παρατηρητήριου. Κατασκευάστηκε αρχικά από μια αιρετική ομάδα γύρω στο 3200 π.Χ., στη συνέχεια επεκτάθηκε και βελτιώθηκε τα επόμενα 1.500 χρόνια. Πολύ λίγα γνωρίζουμε για τον πολιτισμό που το έχτισε. Έχει αποδοθεί στους Δρυίδες αν και δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι αυτή η κοινότητα υπήρξε πράγματι εκείνη την εποχή. Αυτό που φαίνεται ότι είναι σίγουρο, είναι η αποκάλυψη ενός πολιτισμού που είχε αναπτύξει μια εξαιρετικά προοδευτική εικόνα του σύμπαντος και κατανόησε προφανώς μια μεγάλη κλίμακα αφηρημένων εννοιών σχετικά με το σύμπαν. Έχει υπάρξει ένας ατελείωτος ανθρωπολογικός και επιστημονικός προβληματισμός αναφορικά με το επίπεδο της επιστημονικής γνώσης που σχετίζεται με το Stonehenge και την απόδοση στους χτίστες μυστικών δυνάμεων έως και την πρακτική αλχημειών. Πρόκειται για αρχιτεκτονική εξαναγκασμού όσον αφορά τις περιβαλλοντικές της επιπλοκές και (όπως αναφέρθηκε παραπάνω) είναι επίσης η πιο “στοιχειωμένη” έκφραση αυτού που ο Edmund Burke χαρακτήρισε ως “τρόμο του υπέρτατου”. Οι μεταφυσικές διαστάσεις που κληρονομήθηκαν σε αυτή τη δομή είναι αποδεικτικά στοιχεία ότι τα άτομα που το έχτισαν, είχαν αντιληφθεί την οικολογική εμπειρία ως μια άμεση απάντηση σε χειροπιαστές αποδείξεις ταύτισης με

τη φύση. Φαίνεται ότι είναι αναγνώριση των κοσμικών δυνάμεων, ένα σύμβολο ολικότητας ολοκληρωμένων συστημάτων κι ένα μνημειώδες παράδειγμα αιώνιου σεβασμού στο “τρομακτικό άγνωστο”.

Εάν εξετάσουμε κι άλλα παραδείγματα οικο-φιλοσοφικής δέσμευσης σε ολόκληρο τον αρχαίο κόσμο, βλέπουμε ότι οι Έλληνες φαίνεται να έχουν παίξει αποφασιστικό ρόλο στην τάση προς έναν πιο επιβεβαιωμένο ανθρωποκεντρισμό. Ο Λεύκιππος και ο Δημόκριτος εισήγαγαν κατά τη διάρκεια του 5ου αιώνα την έννοια του ατόμου η οποία βασικά αναφέρει ότι το φυσικό περιβάλλον δεν είναι αυτό που βλέπουμε και ότι η ύλη αποτελείται από άτομα –κι έθεσαν έτσι, με μεγάλη φιλοσοφική επίγνωση, το πλαίσιο της σύγχρονης φυσικής. Ήταν επίσης η αρχή της μηχανιστικής άποψης του σύμπαντος και της προϋπόθεσης ότι η επιστήμη, λαμβάνοντας μια εμπειρική άποψη του κόσμου, αντιπροσώπευε ένα υπέρτατο επίπεδο της φαινομενολογικής επίγνωσης. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο ανθρώπινος εγκέφαλος, αντιμετωπίστηκε ως το κέντρο του σύμπαντος και ο ρόλος του ανθρώπου στη γη θεωρήθηκε αναλυτικός και κηδεμονικός. Η ελληνική φιλοσοφία φαίνεται ότι υπήρξε η προέλευση της αυταρχικής ιδέας της Δύσης του Ανθρώπου που κατακτά τη φύση.

Για τους Έλληνες, η ερμηνεία του ατόμου υποδήλωσε ότι όλη η ύλη δημιουργείται από κανονικές συνιστώσες και ότι η κατάσταση της αλλαγής δεν είναι τίποτε άλλο από την τροποποίηση των σταθεροποιημένων μερών. Από την υπόθεση αυτή προέκυψαν οι αντιλήψεις ότι ο άνθρωπος αποτελείται από μόρια ενέργειας κι ότι αυτά θα μπορούσαν να διαρκέσουν για πάντα σε μια συνεχώς εξελισσόμενη κατάσταση και όχι υποκειμένα στη δημιουργία και καταστροφή της ύλης που χαρακτηρίζει και το σύνολο του σύμπαντος. Ως μια προοδευτική εκδοχή της αιώνιας ζωής, βάσει της επιστημονικής θεωρίας, είναι κατανοητό το γιατί αυτή η ιδέα έγινε γνωστή ως η ιδανική αιτιολόγηση και νομιμοποίηση της ανωτερότητας του Ανθρώπου πάνω στη γη. Ακόμη κι αν οι Έλληνες, όπως και οι Αιγύπτιοι, είχαν διάφορες θεότητες με διαφορετικά χαρακτηριστικά, η έννοια του ατομικισμού αποτέλεσε τη βάση ενός νέου πεδίου φιλοσοφικής επιστήμης. Οι κλασικοί “ατομικιστές” πίστευαν ότι η δομή των ατόμων ήταν μόνο χώρος, μορφή και βάρος – και όχι χρώμα, θερμοκρασία, φως και μυρωδιά – και συνεπώς αρνήθηκαν να μετρήσουν την κατάσταση του ποια θεωρούνταν ως επιμέρους στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος.

Η ανωτερότητα του μυαλού πάνω στη φύση αντικατοπτρίστηκε σε όλες τις εκφράσεις του Ελληνικού πολιτισμού: το χτίσιμο μνημειακών ναών όπου η μορφή, το μέγεθος, το ποσοστό και η γεωμετρία αποτέλεσαν το απόλυτο κριτήριο των αισθητικών προτύπων· ο χειρισμός του τοπίου ως λει-

τουργικής επιφάνειας που θα εκμεταλλευτούν και η ίδρυση μιας κοινωνικής και πολιτικής νομοθεσίας επέκτειναν τον εγωκεντρισμό σε όλο και μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού. Ως δημιουργοί της πρωτότυπης ιδέας της δημοκρατίας, οι Έλληνες άνοιξαν το δρόμο στις μελλοντικές ελευθερίες της ιδιωτικής κυριότητας και ιδιοκτησίας, της ελευθερίας της έκφρασης, των κοινοβουλευτικών διαδικασιών, της ισοτιμίας απέναντι στο νόμο και της εξύψωσης του ατόμου. Παρόλα αυτά, τα στοιχεία αυτά, έχουν συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στην αποκόλλησή μας από τη φύση. Είναι ειρωνικό το ότι οι ελευθερίες που εκτιμούμε περισσότερο είναι αυτές που σχετίζονται μ' ένα περίπλοκο τρόπο, με την περιβαλλοντική παρακμή. Επιπλέον σε αυτή την παράδοξη κατάσταση, οι συνεισφορές της αστικής αρχιτεκτονικής των αρχαίων Ελλήνων θεωρούνται σε γενικές γραμμές ως το αποκορύφωμα του Δυτικού καλλιτεχνικού επιτεύγματος και του δημοκρατικού συμβολισμού: έτσι, θεωρούνταν από τις γενιές που ακολουθούσαν ότι αυτές οι δομές είχαν στόπιμα χτιστεί ως διάλογος με το γύρω περιβάλλον τους. Από κάποια άποψη, αυτό είναι αληθές. Η μαγευτική παρουσία και ο προσανατολισμός της τοποθεσίας που βρίσκεται η Ακρόπολη επιβεβαιώνουν μια παραδειγματική αισθητική απάντηση στο περιεχόμενο: παρόλα αυτά, αυτή η συνάθροιση κτιρίων παρείχε επίσης μια ισχυρή κεντρική αρχιτεκτονική εικονογραφία που έχει εφαρμοστεί σε ατελείωτα προπύργια ανθρωποκεντρικής εξουσίας με τη μορφή τραπεζών, χρηματιστηρίων, δικαστηρίων, μουσείων και κυβερνητικών κτιρίων.

Παρόλη όμως την αυστηρότητα και την πειθαρχία του Ελληνικού κλασικού πνεύματος υπήρξαν και φωνές όπως του Ηράκλειτου (“παλλίντροπος αρμονία”, “τα πάντα ρει”) και του Ποσειδώνιου, που βρίσκονται σε μεγάλη προσέγγιση με απόψεις και προσεγγίσεις ανατολικών φιλοσοφικών / θρησκευτικών ρευμάτων, κι έχουν βάσεις στην αρμονική συμβίωση ανθρώπου και φύσης. Οι απόψεις αυτές, λιγότερο γνωστές από το κύριο ρεύμα που κληρονομήθηκε σαν Ελληνικός πολιτισμός, μόλις πρόσφατα εμφανίζονται στο πρίσμα της φιλολογικής προσέγγισης...

Μετά τη συνεισφορά των Ελλήνων στη μηχανιστική φιλοσοφία, η έννοια αναγνωρίζεται από τον γάλλο φιλόσοφο του 17ου αιώνα René Descartes ο οποίος θεωρούσε ότι η επιστημονική ανάλυση θα έπρεπε να ασχολείται με προσδιορισμένες ποσότητες παρά με ποιότητες. Πρότεινε ότι, κοιτάζοντας το φυσικό περιβάλλον κάποιος δεν θα πρέπει να βασίζεται στις τεχνολογικές εξηγήσεις –για παράδειγμα, μόνο η μελέτη των επιφανειακών νόμων της φύσης για να εξηγηθεί γιατί τα φυτά αναζητούν τον ήλιο– αλλά, αντί γι' αυτό να εξετάζει τη μοριακή δομή του φύλλου, πράγμα που μπορεί να εξηγήσει γιατί το φυτό στρέφεται προς τον ήλιο. Η μηχανιστική αντίληψη

απορρίπτει τις εκκεντρικότητες της ποιοτικής εκτίμησης υπέρ των αφαιρετικών μαθηματικών και μηχανικών μοντέλων. Ο Descartes δήλωσε επίσης την πιο διάσημη παραπομπή της φιλοσοφίας: “Σκέφτομαι άρα υπάρχω”, θέτοντας έτσι τη βάση για τον Υπαρξισμό και τις μετέπειτα οικο-κεντρικές φιλοσοφικές θέσεις.

Στην αρχή του Μεσαίωνα στην Ευρώπη, η Ελληνική συνεισφορά στη φιλοσοφία και την επιστήμη είχε σχεδόν εξαφανιστεί λόγω της ανόδου του Χριστιανισμού. Ο ατομικισμός και η αναλυτική προσέγγιση των φαινομένων έθετε σε κίνδυνο τα δόγματα της Εκκλησίας η οποία ερχόταν σε ανοιχτή αντίθεση μαζί τους έως τον Διαφωτισμό και την άνοδο του Ανθρωπισμού. Έως τον 10ο αιώνα, οι κοσμικές επιρροές της Ελληνικής επιστήμης είχαν παρακμάσει ή είχαν χρησιμοποιηθεί σε τέτοιο βαθμό που δεν αποτελούσαν πλέον απειλή. Το αποτέλεσμα της καταπίεσης των ιδεών από τη Μεσαιωνική Εκκλησία δεν είχε μεγάλη σχέση με την εχθρότητα γύρω από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, τον πολυθεϊσμό και τη φυσική φιλοσοφία, ενώ είχε σχέση με τη δύναμη της αμφιβολίας στον έλεγχο της μαζικής άγνοιας. Η Εκκλησία απαιτούσε ομάδες υποστηρικτών οι οποίοι ελέγχονταν μέσω του φόβου της καταδίκης και την οργή ενός πανίσχυρου Θεού. Υπό αυτό το πλαίσιο, η γνώση και η προαγωγή της επιστήμης έγινε αίρεση.

Κατά τη διάρκεια του 13ου αιώνα, υπήρξε μεγάλη αναβίωση του ενδιαφέροντος για τη φιλοσοφία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη κι αυτό έγινε όταν η Εκκλησία αποφάσισε να επενδύσει όλη τη δύναμη και τις πηγές της σε καθεδρικούς ναούς και τελετές. Με την άνοδο της δημοτικότητας της Ελληνικής επιστήμης, ο Χριστιανισμός αντεπιτέθηκε μέσω ενός απολυταρχισμού και την προώθηση ενός ανθρωποκεντρισμού που δημιούργησε βασικά το επίπεδο της αμέλειας για το περιβάλλον που βιώνουμε σήμερα. Υπό αυτή την έννοια, ο Μεσαίωνας αντιπροσώπευσε το απόγειο ενός διαχωρισμού του Ανθρώπου από τη φύση. Ήταν επίσης η κατάληξη μιας εξέλιξης χιλίων ετών προς αυτό τον αμφίβολο στόχο, ξεκινώντας με την θεοποίηση της φύσης στις Νεολιθικές κοινωνίες, μετατοπίζοντας την ορθολογιστική της κατάσταση στην Ελλάδα και καταλήγοντας στην από-αγιοποίησή της ως την ενίσχυση της εικόνας ενός Θεού που τα περιβάλλει όλα, και την ανωτερότητα και υπεροχή του μονοθεϊσμού. Η μεσαιωνική εκδοχή του ανθρωποκεντρισμού λήφθηκε από μια θεολογία όπου τα πάντα παραχωρούνταν σύμφωνα με τη θέληση του Θεού. Ο Θεός θεωρήθηκε ως ο υπέρτατος αρχιτέκτονας όλων όσων υπάρχουν, κι έτσι, όποια γήινα οφέλη απολάμβαναν οι άνθρωποι ήταν μέρος της δικαιοματικής παρουσίας του. Δεν είχε δοθεί στον άνθρωπο ο ρόλος αυτού που θα φροντίζει τη φύση αλλά απλώς του δικαιოდόχου που δεν είχε καμιά συγκεκριμένη ευθύνη. Συγχρόνως, υ-

πήρξε ένα κίνητρο για την Εκκλησία να υποστηρίξει κάποια από την πιο πειστική μορφολογία προκειμένου να διασκορπίσει οποιεσδήποτε αμφιβολίες και να λειτουργήσει όπως τα σημερινά μέσα μαζικής επικοινωνίας. Οι Γοτθικοί καθεδρικοί ναοί με τους εντυπωσιακούς ευλαβικούς τους χώρους, ήταν οι τέλειοι φορείς που θα μετέφεραν το μεγάλο μήνυμα. Εφόσον το μεγαλύτερο ποσοστό του λαού ήταν αγράμματοι, αγρότες και δουλοπάροικοι, το θαύμα του μεγέθους αυτών των κτιρίων πρέπει να τους είχε συνθλίψει και να είχε επιβάλει την ευλάβεια. Αυτές οι θαυμάσιες δομές είναι η καλύτερη δυνατή απόδειξη του τι μπορεί να πετύχει ένας συνδυασμός συναινετικής εικονογραφίας, τέχνης με ψυχολογικό υπόβαθρο κι ενός φαινομενικά περιορισμένου προϋπολογισμού όσον αφορά τη μαζική επικοινωνία (Sarre, -Pryce, 1987).

Πηγαίνοντας από τον Δυτικό πολιτισμό στην Άπω Ανατολή, οι Κινέζικες και Ιαπωνικές ερμηνείες για τις σχέσεις του ανθρώπου με το περιβάλλον, βασίζονταν στις φιλοσοφίες του ταοϊσμού και του Ζεν. Πίστευαν ότι η εμπειρία της ζωής θα πρέπει να είναι μια αντανάκλαση της αέναης αρμονίας της φύσης. Κι ενώ οι αρχαίοι Έλληνες έβλεπαν τον κόσμο μέσω μιας μηχανιστικής ανάλυσης και τιμούσαν τη γεωμετρία ως ένδειξη της ανωτερότητας και υπεροχής του Ανθρώπου πάνω στη φύση, οι Ανατολικές θρησκείες, περιλάμβαναν τον ανθρωπομορφισμό και την άποψη ότι οι θησαυροί της γης είναι ο καθρέφτης ενός παραδείσου εκτός των γήινων ορίων. Ο Ταοϊσμός, από τον 3ο αιώνα π.Χ., βασίζεται στην πίστη ότι όλες οι μορφές ζωής μπορούν να αναστηθούν σ' ένα υψηλότερο επίπεδο. Η θρησκεία αυτή πρότεινε ότι ένα ζώο μπορεί να ξαναγεννηθεί ως άνθρωπος· αλλά τότε ο Άνθρωπος θα μπορούσε να αναστηθεί ως θεός. Για το λόγο αυτό, ήταν σημαντικό κατά τη διάρκεια της προσωρινής διαμονής του πιστού στη γη, να αναζητά την απλότητα σύμφωνα με τη φύση και να απορρίπτει τις εγκόσμιες αναζητήσεις προκειμένου να προετοιμαστεί για μια πιθανή θεοποίηση μέσω της αέναης αναγέννησης.

Στον Ταοϊσμό, ο βασικός στόχος ήταν να ζει ο άνθρωπος πέρα από τα συμβατικά ηθικά και κοινωνικά πρότυπα, πιστεύοντας ότι τέτοιου είδους περιορισμοί τον αποξένωναν από τη φύση. Σε αυτό το πλαίσιο, όλες οι συνήθειες δραστηριότητες και οι κατασκευές του πολιτισμού θεωρούνταν ότι ήταν υποδεέστερης αξίας, συμπεριλαμβανομένης και της αρχιτεκτονικής. Το καλύτερο που θα μπορούσαν να επιτύχουν τα κτίρια, ήταν να μετέχουν στο τοπίο μ' ένα ταπεινό τρόπο, αντικατοπτρίζοντας τα οργανικά και ασύμμετρα χαρακτηριστικά ενός νοητικού παραδείσου. Κι ενώ οι γεωμετρικές μορφές ήταν μέρος της παραδοσιακής Κινέζικης αρχιτεκτονικής –συνήθως ως ενίσχυση του τοπίου ή ως οπτική αντίστιξη και πολυφωνία στην

αοριστία της φυσικής ανάπτυξης – οι δομές αυτές ήταν το φιλοσοφικό αντίθετο της Ελληνικής έννοιας της γεωμετρικής τάξης. Η Ταοϊστική ιδέα ήταν να συγχωνεύσει την αρχιτεκτονική και το τοπίο ως σκηνογραφικές φαντασίες και να συμβολίσει μια θεολογική άποψη η οποία έβλεπε το πνεύμα ως μια μεταφορά της φύσης.

Στην ιστορική Ιαπωνία, ο οραματισμός των Zen Βουδιστών του συνολικού σύμπαντος ως ένα σύστημα αλληλοσχετιζόμενων μερών, ερμηνεύτηκε στην αρχιτεκτονική ως μια έκφραση της σχέσης μεταξύ του εσωτερικού και του εξωτερικού. Αυτή η αντίληψη, παρόμοια με τον Ταοϊσμό, αναφέρεται στη δομή του πνεύματος ως μια επέκταση όλων των συστατικών της φύσης και του σύμπαντος. Οι Zen Μαντάρα προτείνουν ένα δόγμα διπλών κόσμων-βασιλείων – ο ένας θα είναι “η αρχή και η αιτία” και ο άλλος, “η ευφυΐα και το αποτέλεσμα”. Οι Μαντάρα πρότειναν τη συμβολική αναφορά σε μια φυσική κατάσταση στην οποία το πνεύμα έγινε τοπίο, επιτυγχάνοντας μια συγχώνευση με τη φύση και μια τέλεια ειρήνη και πνευματικότητα. Αυτή η ψυχολογική συμβίωση ήταν σημαντική. Το Zen δεν αφορά την κηποτεχνία ή τη συσχέτιση της φύσης από μια σαφώς παρατηρητική γωνία, αλλά αφορά την πράξη του να είναι κάποιος μέρος της φύσης. Οι πρώτοι υποστηρικτές του Zen δεν θα μπορούσαν να κατανοήσουν την ιδέα της Δύσης για την κατάκτηση της φύσης. Στη σκέψη τους, ένας μόνο “κατακτά τον εχθρό” και, εφόσον δεν υπάρχει τίποτε που να φοβόμαστε στη φύση, η γη ήταν ο καλύτερος φίλος και ευεργέτης. Ο δάσκαλος του Zen Daisetz Suzuki αναφέρει: “η ιδέα της κατάκτησης είναι αποτροπιαστική. Εάν καταφέρουμε να σκαρφαλώσουμε σ’ ένα ψηλό βουνό, γιατί να μην πούμε ‘είμαστε τώρα καλοί φίλοι’; Η Δυτική στάση προς τη φύση είναι να κοιτούμε γύρω μας και να βλέπουμε πράγματα να κατακτήσουμε”. Στους διάσημους βωμούς του Ryoan-ji και τους κήπους του Τόκυο, για παράδειγμα, ο Παράδεισος είχε έρθει στον κόσμο σαν μια ομάδα φανταστικών νησιών που αντιπροσώπευαν οι βράχοι Χοράι και θεωρούνταν ότι κατοικούνταν από μακάρια και αθάνατα όντα. Αυτό το φανταστικό αρχιπέλαγος είχε γίνει κατανοητό από τους υποστηρικτές του Zen ως “δανεισμένο σκηνικό” και ως μια συμβολική απεικόνιση του υπέρτατου περάσματος του πιστού στην αιωνιότητα ενός ιδανικού κήπου (Ray - Jones, 2000).

Ερμηνευμένο στην παραδοσιακή Ιαπωνική αρχιτεκτονική αυτό το “δανεισμένο σκηνικό” συνδύαζε μια έννοια του εντός / εκτός και ήταν υπεύθυνο για κάποιες από τις πιο βαθιές σχέσεις μεταξύ κτιρίων και τοποθεσιών στην ιστορία. Η οργάνωση του χώρου του παραδοσιακού Ιαπωνικού σπιτιού αντικατόπτριζε τη θεολογία των διπλών βασιλείων-κόσμων και είχε σχεδιαστεί ως μια συνεχής ροή του εσωτερικού στο εξωτερικό. Οι τοίχοι αντιμε-

τωπίζονταν ως μεμβράνες που χώριζαν, αλλά συγχρόνως έδιναν πληροφορίες για τους δύο χώρους. Όπως το εσωτερικό ήταν σαν κήπος, το εξωτερικό ήταν σαν σαλόνι. Με αυτό τον τρόπο η αρχιτεκτονική συμβάδιζε με τη φύση. Στα παραδοσιακά οικήματα, παρουσιαζόταν σε μικρογραφία όλες οι εμπειρίες της ζωής και μια επικοινωνία με το τοπίο.

Η υπέρτατη εμπειρία του Zen είχε απομακρυνθεί πολύ τόσο από τις θεολογικές όσο και από τις μηχανιστικές απόψεις της ζωής. Ο Daisetz Suzuki εξηγεί ότι “το να είναι λοιπόν κανείς ελεύθερος από όλους τους ρυθμιστικούς κανόνες ή ιδέες είναι η βασική ουσία της θρησκευτικής ζωής. Όταν έχουμε συνείδηση αναφορικά με τους σκοπούς μας, ανεξάρτητα από τις κινήσεις που κάνουμε, δεν είμαστε ελεύθεροι. Όταν η θεολογία μπαίνει στη ζωή μας, παύουμε να είμαστε θρησκευόμενοι και γινόμαστε ηθικά όντα”. Είναι περιττό να αναφέρουμε ότι η ιδέα αυτή έχει ισοδύναμη αξία με την αναρχία όπως την αντιλαμβάνεται η Δυτική σκέψη· αλλά προτείνει επίσης να γίνονται ερωτήσεις που αφορούν το σύνολο των αυστηρών δεσμεύσεων μας στον τεχνοκρατισμό και τον ανθρωποκεντρισμό από την αρχαία Αθήνα έως και σήμερα. Κι ενώ η σύγχρονη Ιαπωνία αντιπροσωπεύει πολύ λίγο την κλασσική Zen/Βουδιστική/περιβαλλοντική φιλοσοφία (και, πράγματι, έχει γίνει μια γελοία και υπερβολική έκδοση της Δυτικής τεχνοκρατίας), η κληρονομιά αυτή εξακολουθεί να υπάρχει σε περιορισμένο αριθμό διατηρημένων μνημείων και περιοχών της χώρας. Είναι επίσης μια ζώσα θρησκεία σε βασικά μέρη της Ασίας και το πιο κοντινό ισοδύναμο σε μια πραγματικά πνευματική (και λειτουργική) έκδοση του οικο-κεντρισμού σήμερα (Ito, Iwamiya, 1972).

Η εξέταση αυτή των πολιτισμών και των φιλοσοφικών αρχών που διαμόρφωσαν τη σχέση τους με τη φύση και την τέχνη του χτίζεин, είχε στόχο να προσφέρει περιληπτικά τις σημαντικές ιστορικές διαφορές των απόψεων προς το περιβάλλον. Είναι προφανές ότι υπήρξαν τεράστιες παραλείψεις – για παράδειγμα, το σύνολο του Ισλαμικού κόσμου, οι Ίνκας, οι Μάγιας, οι Ινδιάνοι της Αμερικής – αλλά ο βασικός σκοπός ήταν να αναγνωριστούν τα βασικά σημεία των διαφορών με την εξέταση αρχέτυπων καταστάσεων.

Όταν κάποιος αναγνωρίσει τη θεαματική πρόοδο του 20ού αιώνα – είναι δύσκολο να πιστέψουμε ότι το σύνολο της ανθρώπινης κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής πολιτικής δομής βασίζεται ακόμη σε μια εμπειρική άποψη του κόσμου η οποία περιλαμβάνει το βασικό αξίωμα Άνθρωπος εναντίον Φύσης.

Επιστρέφοντας στη βασική θεώρηση για τη σχέση μεταξύ οικο-φιλοσοφίας και της τέχνης του χτίζεин, είχε προταθεί ότι οι ψευδαισθήσεις της ανε-

ξέλεγκτης οικονομικής ανάπτυξης συνεχίζουν να καθορίζουν τα μέσα και τα μηνύματα της αρχιτεκτονικής αυτού του αιώνα. Για παράδειγμα, σε μια νέα αγορά όπως είναι αυτή της Σιγκαπούρης, η πιο χειροπιαστή απόδειξη επιχειρηματικής βιωσιμότητας μετράται από το ύψος των κτιρίων και τις επιφάνειες με γρασίδι. Αυτό, απλώς δείχνει ότι η “πρόοδος” έχει έναν υποσυνείδητο καθορισμό στο μυαλό των επιχειρηματιών κι ένα αντίστοιχο αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο που να ταιριάζει με αυτές τις εφαρμογές. Εάν τα πάντα χωρούν σε αυτό τον ορισμό, τότε ενισχύει μόνο την μυωπική άποψη ότι η ορμή προώθησης της κοινωνίας επιτυγχάνεται μόνο με την κατανόηση οικονομικών νόμων και όχι των νόμων της φύσης. Αναπόφευκτα, αυτή η καταστροφική φαντασία απειλεί ότι θα υπάρξει και στο μέλλον.